

ОЦІНКА АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ ТА ТЕСТУВАННЯ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 42(3), с. 207–214

Розглянуто підходи до оцінки аудиторського ризику, види тестування засобів контролю фінансової діяльності підприємства, а також визначено роль усіх тестів аудиту одержання кредитів і позик та повернення грошових коштів.

Зовнішні та внутрішні користувачі фінансової звітності потребують повної, достовірної та неупередженої інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень оперативного та перспективного характеру фінансування та вкладання капіталу, розвитку стратегії фінансової діяльності. Підтвердженню достовірності інформації в обліку і звітності сприяє проведення аудиторської перевірки. Досить новим і важливим об'єктом аудиту є саме фінансова діяльність, оскільки від її грошових потоків змінюється величина власного і позикового капіталу підприємства.

Фінансова діяльність підприємства належить до високоризикованих об'єктів аудиторської перевірки, оскільки фінансові операції з асоційованими, дочірніми підприємствами та підприємствами спільної діяль-

ності є операціями з пов'язаними сторонами. Аудиторський ризик за такими операціями є високим і проведення аудиту потребує використання значних аудиторських процедур по суті.

Метою аудиту фінансової діяльності підприємства є з'ясування достовірності даних первинних документів, облікових реєстрів та фінансової звітності щодо фінансової діяльності, відповідності ведення обліку прийнятій обліковій політиці, дотримання положень П(С)БО, вимог чинних нормативних актів та законодавства України.

При розробці загального плану та програми аудиторської перевірки фінансової діяльності підприємства аудитори враховують п'ять видів тестів для визначення, чи фінансові звіти достовірно представляють фінансову діяльність підприємства. Ці тести

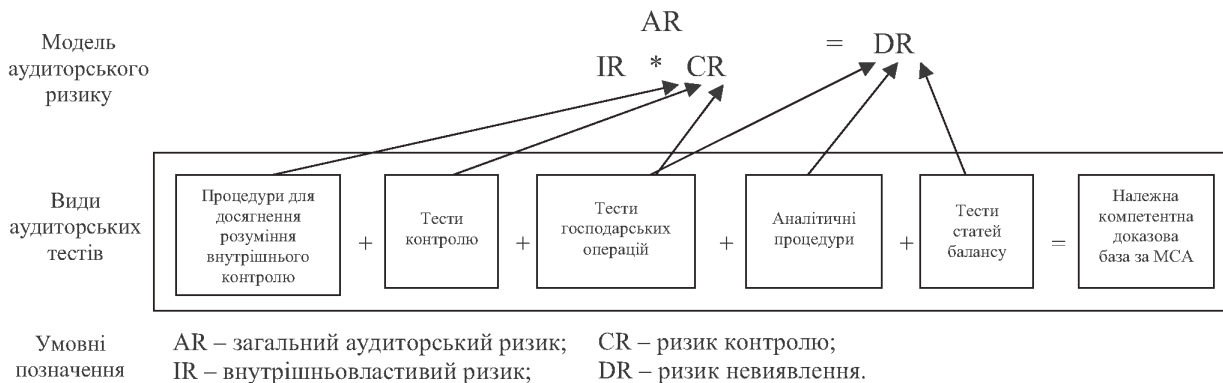

Рис. 1. Види тестів та модель аудиторського ризику

відображено на рис. 1, а також зв'язок між усіма видами тестів та моделлю аудиторського ризику.

Як показано на рис. 1, процедури для досягнення розуміння та тести контролю зменшують ризик контролю, тоді як аналітичні процедури та тести статей балансу використовуються для забезпечення запланованого ризику не виявлення [2, 370]. Тести господарських операцій впливають на ризик контролю та на запланований ризик не виявлення, тому що вони використовуються для перевірки ефективності внутрішнього контролю та кожної грошової суми господарських операцій.

Дієва, ефективна система внутрішнього контролю на підприємстві може зменшити інформаційний ризик в обліку. Аудитор повинен оцінити ризик контролю з метою розробки адекватної програми аудиторської перевірки фінансової діяльності. Так, згідно з МСА 315 “Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища” аудитор повинен виявити й оцінити ризики суттєвого викривлення на рівні фінансових звітів і на рівні твердження за класами операцій, залишками на рахунках та на рівні розкриття інформації. Аудитор використовує оцінку ризиків для визначення характеру, часу та обсягу подальших процедур аудиторської перевірки [1, 286].

У зазначеному міжнародному стандарті аудиту наводиться перелік питань, які потребують значної уваги аудитора, серед яких виділено аспекти фінансування: структура групи — основні дочірні підприємства та асоційовані суб'єкти господарювання, в тому числі консолідовані і неконсолідовані структури; структура заборгованості, в тому числі умови, обмеження, гарантії та позабалансові фінансові угоди; лізинг основних засобів для використання у бізнесі; фактичні власники (місцеві, іноземні, ділова репутація та довід); зв'язані сторони; використання похідних фінансових інструментів [1, 301].

Отже, господарські процеси фінансової діяльності підприємства належать до сфер підвищеного аудиторського ризику і потре-

бують спрямування достатнього обсягу аудиторських ресурсів.

На етапі досягнення розуміння системи внутрішнього контролю аудитор повинен зосередити увагу на вивченні розробки та функціонуванні внутрішнього контролю підприємства з метою ефективного планування аудиторської перевірки операцій фінансової діяльності. При одержанні попереднього розуміння системи внутрішнього контролю аудитор має оцінити ризики суб'єкта господарювання, процедури контролю, інформаційну систему та комунікації, а також здійснення моніторингу щодо операції фінансової діяльності підприємства. Аудитор також оцінює компетентність персоналу протягом цієї фази перевірки. Якщо аудитор приймає рішення проводити тести контролю, то вони в подальшому виконуються на окремій стадії аудиторського процесу.

Часті помилки в обліку фінансової діяльності, чи відсутність узгодження між звітами, — наприклад, про кредити, їх повернення, відсотки, фінансову оренду тощо, — в подальшому свідчать про недостатню компетентність персоналу. Оскільки внутрішній контроль складається з працівників, які виконують різні функції, недоліки, спричинені некомпетентністю, дуже важливі. Тому аудитору слід розширити незалежні аудиторські процедури по суті, якщо персонал підприємства складається з осіб, які є недостатньо некомпетентними, щоб контролювати та обліковувати операції належним чином.

Основне завдання досягнення розуміння внутрішнього контролю аудитором — це попередньо оцінити ризик контролю для кожної господарської операції (чи групи операцій) фінансової діяльності підприємства. Якщо аудитор попередньо оцінить ризик контролю на низькому чи середньому рівні, то такий рівень має бути підтверджений відповідними доказами, які одержуються за допомогою тестів контролю.

Тести контролю здійснюються для визначення відповідності розробки та операційної ефективності системи внутрішнього контролю щодо фінансової діяльності підприємства. Тести контролю можуть набувати одну чи

Рис. 2. Модель оцінювання ризику контролю щодо операцій з одержання кредитів

більше з таких форм: додаткове спостереження та ознайомлення із діяльністю, пов'язаною з контролем; опитування відповідного персоналу підприємства; повторна обробка (спроба здійснення процедур як клієнт); перевірка документації і тестування. Для деяких цілей процедури досягнення розуміння системи внутрішнього контролю можуть забезпечити певну доказову базу для зниженого рівня ризику контролю. Кількість додаткових доказів, які вимагаються для тестів контролю, залежить від збільшення обсягу доказів, необхідних для досягнення розуміння, та від запланованого зниження ризику контролю.

Найважливішою формою тестування засобів контролю на другій стадії аудиторського процесу є дослідження документів, яке включає в себе перевірку документації стосовно операцій і подій та виявлення помилок, припущених у ході обробки облікової інформації. Виявивши помилки у вибірці, аудитор

розповсюджує їх на сукупність і досягає цим кращого розуміння внутрішнього контролю, остаточного оцінювання ризику контролю та одержує базу для розробки незалежних аудиторських процедур по суті. На рис. 2 відображено схему послідовності оцінювання системи внутрішнього контролю щодо операцій з одержання кредитів.

Тести по суті (тести на відповідність) — це процедури, розроблені для тестування помилок у грошовому вираженні, що прямо впливають на достовірність фінансових звітів. Такі помилки (часто їх ще називають монетарними помилками) є чистим відображенням помилок на рахунках обліку. Доцільно визначити три типи тестів на відповідність: тести господарських операцій, аналітичні процедури та тести статей балансу.

Метою тестів на відповідність господарських операцій фінансової діяльності є визначення, чи всі шість цілей, пов'язаних із аудитом операцій, були досягнуті для кожного виду господарських операцій. Наприклад, аудитор виконує тести господарських операцій, щоб з'ясувати, чи відображені операції існують та чи всі існуючі господарські операції відображені. Аудитор також здійснює ці тести для визначення, чи господарські операції фінансової діяльності адекватно відображені, чи обліковані у відповідний період, правильно класифіковані, підсумовані та перенесені до головної книги й відображені у фінансовій звітності.

Роль тестів господарських операцій під час аудиту залучення та повернення грошових коштів відображена рис. 3 (позначені “Аудит за допомогою ТВГО”) [2, 372]. Аудитор перевіряє облікові записи та підсумки операцій із одержання кредитів та операцій з готівкою, здійснюючи тести господарських операцій.

Тести контролю можуть бути здійснені окремо від інших тестів, але для більшої ефективності вони часто здійснюються одночасно з тестами господарських операцій. Наприклад, такі тести контролю, як перевірка документації та повторне виконання, зазвичай застосовуються до одних і тих самих господарських операцій, які тестуються на монетарні помилки. Фактично повторне ви-

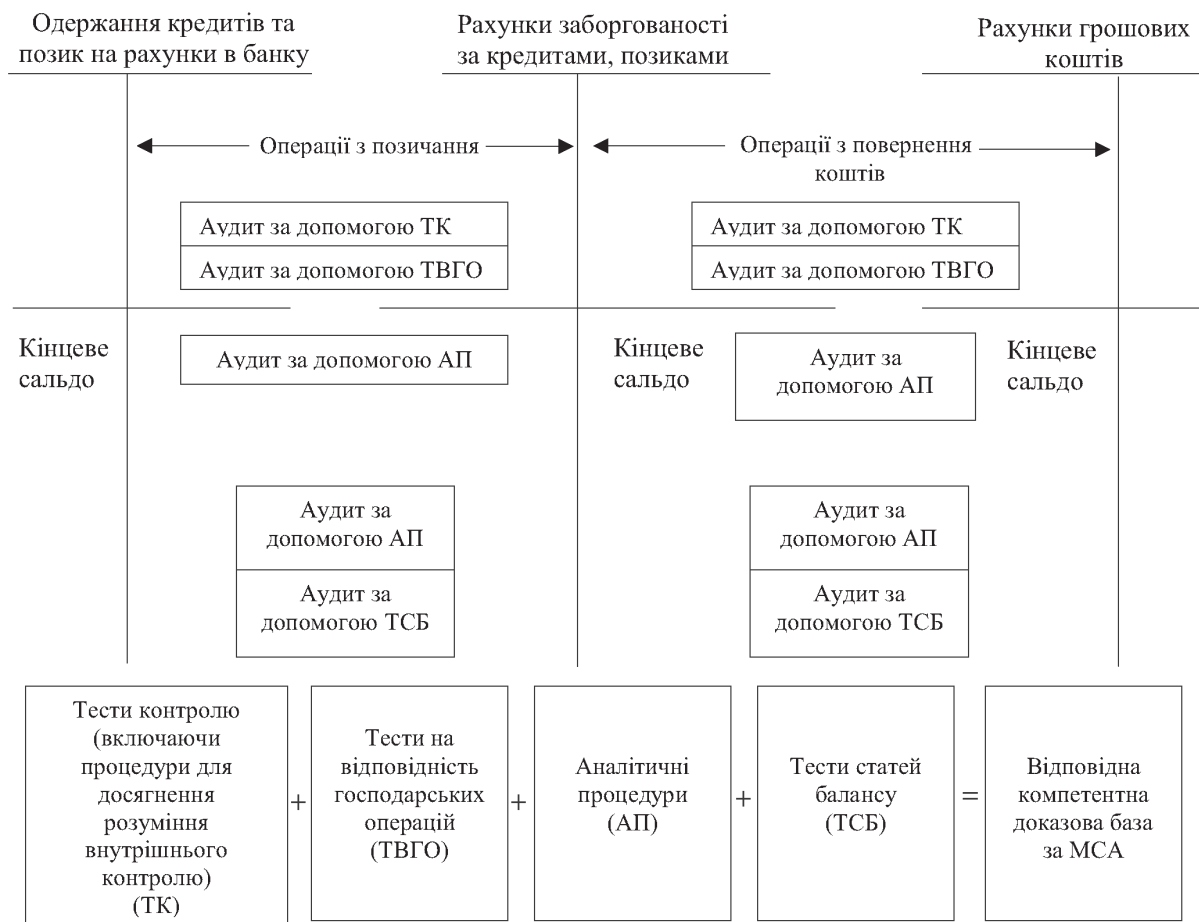

Рис. 3. Роль усіх тестів аудиту одержання кредитів і позик та повернення грошових коштів

конання завжди одночасно забезпечує докази щодо внутрішнього контролю та монетарної достовірності.

Аналітичні процедури включають порівняння облікових даних з очікуваними, які розроблені аудитором. Вони часто включають також підрахунок відносних показників з метою порівняння з відносними показниками попередніх років та іншими, пов'язаними з цим даними. Інші дві важливі цілі аналітичних процедур аудиту статей балансу — це визначити ймовірність помилок у фінансових звітах та знизити кількість тестів статей балансу.

Якщо за результатами аналітичних процедур буде виявлена значна ймовірність помилки, то аудитор може вирішити застосувати додаткові аналітичні процедури, чи змінити тести статей балансу. Коли аудитор розробляє очікування з використанням ана-

літичних процедур і робить висновок, що кінцевий баланс підприємства-клієнта у деяких статтях виявляється достовірним, певні тести статей балансу можуть бути вилучені або зменшується розмір вибірки.

Тести статей балансу зосереджені на кінцевих сальдо рахунків як для балансу, так і для звіту про фінансові результати, але основний наголос у багатьох тестах робиться на сальдо рахунків для статей балансу. Приклади включають підтвердження сальдо рахунків кредиторської заборгованості за одержаними кредитами та відсотками за ними, нарахованими дивідендами, фінансової оренди основних засобів, активів тощо (табл. 1). Ці тести кінцевих сальдо є суттєвими, оскільки докази зазвичай одержуються з незалежних джерел і, таким чином, розглядаються як високонадійні. Збільшення обсягів тестів зале-

Рахунки статей балансу для тестів аудиту фінансової діяльності

Рахунки активу балансу	Рахунки пасиву балансу
10 "Основні засоби"	40 "Статутний капітал"
11 "Інші необоротні матеріальні активи"	41 "Пайовий капітал"
12 "Нематеріальні активи"	42 "Додатковий капітал"
14 "Довгострокові фінансові інвестиції"	43 "Резервний капітал"
15 "Капітальні інвестиції"	44 "Нерозподілені прибутки (непокріті збитки)"
18 "Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи"	45 "Вилучений капітал"
20 "Виробничі запаси"	46 "Неоплачений капітал"
21 "Поточні біологічні активи"	48 "Цільове фінансування і цільові надходження"
27 "Продукція сільськогосподарського виробництва"	49 "Страхові резерви"
28 "Товари"	50 "Довгострокові позики"
30 "Каса"	51 "Довгострокові векселі видані"
31 "Рахунки в банках"	52 "Довгострокові зобов'язання за облігаціями"
33 "Інші кошти"	53 "Довгострокові зобов'язання з оренди"
34 "Короткострокові векселі одержані"	60 "Короткострокові позики"
	61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями"
	62 "Короткострокові векселі видані"
	67 "Розрахунки з учасниками"

жить від результатів тестів контролю, тестів господарських операцій та аналітичних процедур для таких рахунків (статей).

Рис. 3 підсумовує в цілому, яким чином усі п'ять видів аудиторських тестів використовуються для підтвердження аудитором фінансової діяльності підприємства. Процедури для досягнення розуміння внутрішнього контролю та тести контролю оцінюють, чи внутрішній контроль за операціями цього циклу є достатньо ефективним, щоб знизити ризик контролю і, таким чином, зменшити тестування по суті. Тести господарських операцій по суті спрямовані на перевірку господарських операцій. Аналітичні процедури зосереджені на загальній доцільності господарських операцій та сальдо за рахунками. Детальні тести сальдо за рахун-

ками стосуються кінцевих сальдо рахунків у головній книзі. Поєднуючи різні види тестів, аудитор отримує високий рівень загального підтвердження для господарських операцій та рахунків фінансової діяльності. Зазвичай аудитори використовують всі п'ять видів тестів для здійснення аудиторської перевірки, але деякі з них здебільшого застосовуються залежно від обставин, їх необхідності та доцільності. Такі фактори, як можливість застосування різних методів і процедур для здобуття доказів, вартість різних видів тестів, ефективність внутрішнього контролю, наявність властивого ризику впливають на поєднання видів тестів, які обирає аудитор.

Проведені дослідження показали зв'язок між видами тестів та видами доказів. Кожен з

Таблиця 2

Зв'язок між типами тестів та типами доказів

	Дослідження фактичної наявності	Підтвердження	Перевірка документації	Спостереження	Опитування	Виконання (повторне)	Аналітичні процедури
Процедури досягнення розуміння внутрішнього контролю				+	+		+
Тести контролю			+	+	+	+	
Тести господарських операцій			+		+	+	
Аналітичні процедури					+		+
Тести статей балансу	+	+	+		+	+	

п'яти видів тестів включає тільки певні види доказів (табл. 2).

Вибір, які види тестів застосовувати та як інтенсивно, залежить від різних рівнів ефективності внутрішнього контролю та властивого ризику різних підприємств. Також можуть бути варіації від циклу до циклу господарських операцій залежно від аудиту. Поєднання п'яти видів тестів, які застосовуються для будь-якого циклу, називається комбінацією доказів. Табл. 3 показує, як поєднуються докази у чотирьох різних аудиторських перевірках.

При цьому припустимо, що в кожному випадку достатні компетентні докази були зібрані. Щодо фінансової діяльності, то операції фінансової діяльності, як правило, є суттєвими, і доцільним є здійснення достатнього обсягу аудиторських процедур по суті. Наприклад, аудит власного капіталу доцільно проводити суцільними методами. У цьому зв'язку аудитор, як правило, не будуть здійснювати тести контролю. Наголос буде на тестах господарських операцій та тестах статей балансу, але також будуть виконуватися деякі аналітичні процедури. Витрати на аудит, швидше за все, будуть відносно великими через обсяг детальних тестів на відповідність. Така ситуація відповідає третьому варіанту аудиту.

Після того як аудитор обере відповідний підхід до виконання п'яти видів тестів, розробляється аудиторська програма для кожного виду. Аудиторська програма формується поєднанням аудиторських процедур для виконання всіх завдань аудиту, враховуючи такі аспекти, як поєднання доказів, властивий ризик, ризик контролю та ризик не виявлення помилок.

Аудиторську програму для більшості аудиторських перевірок доцільно розробляти у трьох частинах: тести контролю та тести на відповідність господарських операцій; аналітичні процедури; тести статей балансу. Вони можуть бути окремими частинами загальної аудиторської програми щодо кожного циклу господарських операцій. Програма аудиту циклу фінансування та вкладання капіталу може включати: тести контролю та тести господарських операцій з виникнення доходів та витрат фінансової діяльності; аудиторську програму аналітичних процедур для всього циклу; тести статей балансу для інвестицій, коштів, власного капіталу, рахунків кредиторської заборгованості, фінансової оренди та ін.

Аудиторські процедури включають тести контролю і тести на відповідність, їх обсяг залежить від оціненого ризику контролю. Якщо контроль є ефективним і оцінений ризик контролю є незначним, тоді наголос буде на тестах контролю. Обсяг тестів на відповідність можна зменшити. Якщо ризик контролю оцінено як 1,0, то необхідно застосовувати тільки тести на відповідність. Процедури, виконані для досягнення розуміння внутрішнього контролю, будуть впливати на обсяг тестів контролю та тестів на відповідність.

Підхід до розробки тестів контролю та тестів на відповідність полягає у забезпеченні аудиторських цілей, пов'язаних із господарськими операціями. Доцільно використовувати 4-етапний підхід, якщо аудитор планує зменшити оцінений ризик контролю:

1. Встановити завдання аудиту, пов'язані із господарськими операціями фінансової діяльності підприємства.

Таблиця 3

Поєднання доказів для різних видів аудиту

	Процедури для досягнення розуміння внутрішнього контролю	Тести контролю	Тести господарських операцій	Аналітичні процедури	Тести статей балансу
Аудит 1	A	A	C	A	C
Аудит 2	B	B	B	A	B
Аудит 3	B	D	A	B	A
Аудит 4	B	B	A	A	A

A – обсяг тестів великий; B – середній обсяг тестів;
C – невеликий обсяг тестів; D – відсутність тестів.

Рис. 4. Модель аудиту тестів статей балансу заборгованості за кредитами

2. Визначити ключові моменти системи внутрішнього контролю, які зменшують рівень ризику контролю щодо кожної господарської операції фінансової діяльності підприємства відповідно до завдань аудиту.
3. Для всього внутрішнього контролю, який визначений для підтримання чи зменшення початково оціненого ризику контролю, розробити відповідні тести контролю.
4. Для потенційних видів помилок, пов'язаних із аудиторськими цілями щодо господарських операцій, розробити відповідні тести господарських операцій, беручи до уваги слабкі місця у внутрішньому контролі та очікуваних результатах тестів контролю попереднього етапу.

Аудитори здійснюють великий обсяг аналітичних процедур під час будь-якого аудиту, тому що вони результативні і не потребують значних витрат. Аналітичні процедури здійснюють на трьох різних стадіях аудиту: на стадії планування, щоб допомогти аудитору зрозуміти бізнес клієнта та визначити, які докази необхідно одержати для забезпечення прийняттого аудиторського ризику; під час аудиту, особливо, при виконанні тестів господарських операцій по суті; близько до завершення аудиту як прикінцева перевірка на доцільність.

Методологія розробки аудиторських процедур для тестів статей балансу є орієнтованою на цілі аудиту, пов'язані із балансом. Розробка цих процедур є зазвичай найскладнішою частиною всього процесу планування

і вимагає значного професійного судження аудитора (рис. 4).

Властивий ризик доцільно визначати за допомогою вивчення будь-якого аспекту історії клієнта, середовища або операцій, які вказують на високу ймовірність помилки у фінансовій звітності поточного року. Наприклад, фактори, які впливають на властивий ризик щодо рахунків кредиторської заборгованості підприємств аграрної сфери, включають структуру кредиторської заборгованості, природу бізнесу клієнта, початкові зобов'язання і т. ін. Стаття балансу, для якої властивий ризик був оцінений як високий, призводить до більшої кількості доказів, ніж для статей балансу із низьким рівнем властивого ризику.

Аудиторська програма тестів статей балансу розробляється, узгоджуючи аудиторські процедури із аудиторськими цілями, що пов'язані із балансом. Більш ніж одна процедура використовується для кожної цілі. Аудиторські процедури можуть бути доповнені або вилучені залежно від думки аудитора. Розмір вибірки, елементи вибірки, час також можуть бути змінені залежно від процедур.

Аудиторська програма складається після врахування усіх факторів, які впливають на тести статей балансу, та властивого ризику і ґрунтується на декількох припущеннях про ризик контролю, результати тестів контролю, тестів господарських операцій та аналітичних процедур. Якщо результати тестів контролю, тестів на відповідність господарських операцій, аналітичних процедур не відповідають прогнозам, то тести статей балансу необхідно

буде змінити. Наприклад, аналітичні процедури можуть вказати на потенційні помилки для декількох цілей аудиту, пов'язаних із балансом, результати тестів контролю можуть вказати на слабкий внутрішній контроль, або нові факти можуть спричинити зміну рівня властивого ризику аудитором.

Тести статей балансу мають бути розроблені так, щоб задовольняти цілі аудиту, пов'язані із балансом, а обсяг цих тестів можна зменшувати, якщо цілі аудиту, пов'язані із господарськими операціями, було досягнуто за допомогою тестів контролю та тестів господарських операцій. Тому важливо розуміти, як співвідносяться цілі аудиту, пов'язані з господарськими операціями, та цілі аудиту, пов'язані з балансом. Навіть якщо аудиторські цілі, пов'язані із господарськими операціями, досягаються, аудитор все одно, покладаючись попередньо на тести на відповідність, враховує співвідношення балансу і цілей аудиту, пов'язаних із балансом: оцінка, права та зобов'язання, представлення та розкриття.

Література

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (видання 2012 року). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.apu.com.ua/files/temp/Audit_2012_1.pdf

2. *Auditing and assurance services: an integrated approach* / Alvin A. Arens, Randal J. Eldez, Mark S. Beasley — 10th ed. — Pearson Prentice Hall, 2005. — 791 p.

Наведено порівняльний аналіз підходів до оцінки аудиторського ризику, видів тестування засобів контролю фінансової діяльності підприємства, а також визначено роль усіх тестів аудиту одержання кредитів і позик та повернення грошових коштів.

Приведен сравнительный анализ подходов к оценке аудиторского риска, видов тестирования средств контроля финансовой деятельности предприятия, а также определена роль всех тестов аудита получения кредитов и займов и возврата денежных средств.

Comparative analysis of approaches to the assessment of audit risk and types of testing controls financial activity is presented, and the role of all tests to obtain audit of loans and repayment of funds is determined.

Надійшла 9 липня 2014 р.